

'Aanzienlyk is 't, maar last voorwaar'. Elites in Hollands Noorderkwartier tijdens de Republiek.

K.W.J.M. Bossaers

Wie denkt aan Hollandse elites ten tijde van de Republiek der Verenigde Nederlanden krijgt al gauw een beeld voor ogen van bepruikte heren wonend aan de Herengracht in Amsterdam of het Rapenburg in Leiden en 's zomers de stad ontvluchtend in hun lommerrijke buitens langs de Vecht of in de duinstreek. Stadsregenten die, hoewel burgerlijk van afkomst, zich een aristocratische levensstijl hadden aangemeten. En die zich meer bekommerden om hun eigen welbevinden dan om het land. Dit beeld heeft lange tijd overheerst en nog altijd wordt in de media en door het grote publiek het begrip 'regenten' met een misprijzende bijklank gebruikt. Dit negatieve beeld van de Hollandse regenten stamt uit de negentiende eeuw. Toenmalige historici als Groen van Prinsterer hadden weinig op met de bestuurders van een eeuw eerder die de glorierijke Gouden Eeuw hadden laten versloffen door hun Jan Salie-geest. Gelukkig is dat beeld van de regentenstand onder historici inmiddels voorgoed verleden tijd. Recente studies hebben aangetoond dat ook de achttiende-eeuwse regent trachtte zijn bestuurswerk zo goed mogelijk te verrichten en dat er geen sprake was van corrupte praktijken noch van aristocratisering.¹

Dit artikel poogt een antwoord te geven op de vraag wie er behoorde tot de elite in de steden van het Noorderkwartier van Holland. Eerst zal de bestuurlijke situatie in dit kwartier en in de steden worden geschetst. Daarna zullen de bronnen die te gebruiken zijn bij het definiëren en onderzoeken van de stedelijke elite worden behandeld. Vervolgens komt de kwestie aan de orde of we binnen de steden kunnen spreken van verschillende elites die naast elkaar

¹ J.J. de Jong, *Met goed fatsoen. De elite in een Hollandse stad, Gouda 1700-1780* (Den Haag 1985); L. Kooijmans, *Onder regenten. De elite in een Hollandse stad, Hoorn 1700-1780* (Den Haag 1985); M.R. Prak, *Gezeten burgers. De elite in een Hollandse stad, Leiden 1700-1780* (Den Haag 1985); K.W.J.M. Bossaers, *'Van kintsbeen aan ten Staatkunde opgewassen'. Bestuur en bestuurders van het Noorderkwartier in de achttiende eeuw* (Den Haag 1996).

bestonden of dat er sprake is van overlapping. Daarbij wordt een vergelijking van de uitkomsten gemaakt ten opzichte van andere steden zowel binnen als buiten het gewest Holland. Verder wordt het aparte dagelijks bestuur van het Noorderkwartier besproken en zal worden ingegaan op de pogingen van het Zuiderkwartier om deze onafhankelijkheid van het Noorderkwartier op te heffen.

Een eigen bestuur voor het Noorderkwartier

Het Noorderkwartier van Holland heeft gedurende het tijdvak van de Republiek een bijzondere bestuurlijke positie ingenomen. Vrij snel na de inname van Den Briel door de watergeuzen kwam Enkhuizen in verzet toen het stadsbestuur een vendel soldaten wilde legeren. Het volk liep hiertegen te hoop, het stadsbestuur werd afgezet en de watergeuzen trokken de stad binnen. Vanuit Enkhuizen verspreidde de opstand zich binnen enkele weken over vrijwel heel Noord-Holland, hoewel dit in sommige plaatsen met enige dreiging van geweld gepaard ging: Medemblik ging pas over toen de stad door Enkhuizers werd belegerd. Alleen Amsterdam bleef Spaansgezind.

Toen in december 1572 de Spanjaarden beleg sloegen voor Haarlem betekende dit dat het noordelijk deel van Holland van het zuiden was afgesneden. De stemhebbende steden van het Noorderkwartier konden de statenvergaderingen in het zuidelijk deel van Holland niet meer bijwonen. De steden gingen hierdoor, onder leiding van Diederik Sonoy, de gouverneur van de Prins, eigen vergaderingen beleggen in Hoorn. Uit deze 'Staten van West-Friesland en het Noorderkwartier' kwam een college van gecommiteerde raden voort, dat ook nadat de situatie was genormaliseerd, bleef voortbestaan. Mede gevoed door de aloude sentimenten van Westfriesse vrijheid hield men in het noorden hardnekkig vast aan dit eigen dagelijks bestuur, hetgeen zeer tegen de zin van het Zuiderkwartier was. Ondanks diverse pogingen aan deze scheiding een einde te maken, heeft het college van Gecommitteerde Raden van West-Friesland en het Noorderkwartier tot het einde van de Republiek bestaan.²

²

J.R. Persman, 'De bestuursorganisatie in West-Friesland en het Noorderkwartier vanaf de eerste vergadering van de Staten van Noord-Holland in 1573 tot en met 1795', in: *West-Frieslands Oud en Nieuw* 40 (1973) 136-160; N. Japikse, 'De invloed en de gevolgen van het beleg van Haarlem op Noord-Holland in 1573', in: *Men sagh Haerlem bestormen...* (Haarlem 1973) 76-83. Zie ook: H.M.

In de Staten van Holland waren, naast de adel met één stem, achttien stemhebbende steden vertegenwoordigd. Zeven hiervan lagen in het Noorderkwartier, ruwweg het gebied benoorden het IJ (uitgezonderd de Zaanstreek, die bij het Zuiderkwartier hoorde). Vanouds hadden zes steden stemrecht: Alkmaar, Hoorn, Enkhuizen, Edam, Monnickendam en Medemblik. Op voorspraak van Willem de Zwijger werd eind 1573 Purmerend toegevoegd.³

De stadsbesturen⁴

De stedelijke besturen in de steden van het Noorderkwartier waren op gelijke wijze gevormd. De vroedschappen, in aantal variërend van 24 (Alkmaar) tot veertien (Medemblik), bestuurden de stad. Deze aantallen konden door de tijd heen aan verandering onderhevig zijn. In het Eerste Stadhoudersloze Tijdperk werd in enkele steden het aantal vroedschapsleden ingekrompen (Alkmaar, Medemblik, Purmerend). Stadhouders Willem III herstelde in Alkmaar en Medemblik de oude situatie. Na zijn dood vroegen Edam, Monnickendam en Medemblik aan de Staten van Holland toestemming het aantal vroedschappen te verminderen, hetgeen werd ingewilligd.

Overall waren vier burgemeesters, die het dagelijks bestuur vormden. Een schout en zeven schepenen droegen zorg voor de openbare orde en rechtspraak. Burgemeesters en schepenen werden jaarlijks gekozen. Na dat jaar dienden zij af te treden, hoewel hetgebruikelijk was om één van de aftredende heren te herkiezen om de continuïteit te waarborgen. Het lidmaatschap van de vroedschap gold nochtans voor het leven en bij vacatures kozen de overgebleven heren een nieuwe collega (coöptatie). Daarbij golden enige regels zoals het poorterschap en een verbod op te nauwe verwantschapsbetrekkingen. Vaders en zonen, broers, ooms en neven en zwagers mochten niet tegelijkertijd in de vroedschap zitten. In Enkhuizen bestond bovendien de formele eis dat een nieuwe vroedschap minimaal dertig jaar oud moest zijn. Vanouds werden de vroedschappen gerecruteerd uit de rijkste en voornaamste families uit de stad. In

Brokken, 'Het bestuur van Holland vóór 1795', in: H.M. Brokken e.a. (eds.), *150 Jaar Noord-Holland en Zuid-Holland* ('s-Gravenhage 1990) 20.

³ N. Japikse, 'Purmerend als jongste lid van de Staten van Holland', in: *West-Frieslands Oud en Nieuw* 27 (1960) 23-34.

⁴ Deze paragraaf is gebaseerd op de hoofdstukken II en III in mijn dissertatie: Bossaers, *Van kintsbeen aan*, 36-121.

de praktijk hadden nieuwe vroedschapsleden vaak al enige ervaring opgedaan in de schepenbank. Onder de schepenen treffen we daarnaast ook personen aan die op grond van hun verwantschap met zittende vroedschapsleden nimmer konden doorstromen én we zien in de schepenbank leden van sociaal lagere families die doorgaans geen vroedschappen leverden.

Voor wie eenmaal lid van de vroedschap was geworden, stond een bestuurlijke carrière open. Naast diverse plaatselijke ambten waren vooral de zogenoemde buitencommissies, toerbeurten in bovenlokale bestuurslichamen, aantrekkelijk vanwege de aardige inkomsten die deze met zich meebrachten. Meestal waren de hoogste ambten alleen voorbehouden aan oud-burgemeesters. Hoewel in enkele Westfriese steden de burgerij via de 'boongang' in theorie nog enige invloed op de burgemeestersverkiezing kon uitoefenen, in de praktijk kwam eenieder ooit aan de beurt voor het burgemeestersambt, mits hij uiteraard niet ontijdig overleed! In een aantal steden bestonden in de achttiende eeuw contracten van correspondentie. Deze waren doorgaans niet zozeer bedoeld om een factie uit te sluiten van de ambten - slechts in Hoorn en in Alkmaar heeft zich een dergelijke factiestrijd voorgedaan -, maar in de contracten werd nauwkeurig vastgelegd wie wanneer voor welk ambt aan de beurt was. Het principe van anciënniteit werd hierbij aangehouden: men kwam aan de beurt in volgorde van aantreden in de vroedschap.⁵

Methode van onderzoek en bronnen

Het lidmaatschap van de vroedschap is dan ook een goed uitgangspunt voor het onderzoek naar stedelijke elites ten tijde van de Republiek. Door Roorda is indertijd het onderzoek naar het stedelijk patriciaat gestimuleerd. In zijn *Partij en Factie* had hij een aanzet gegeven voor een overzicht van de regentenstand tijdens de Republiek.⁶ Hij legde daarin de basis voor zijn aristocratiseringsthese: de toenemende familiebanden tussen de regenten en de steeds luxueuzere, haast

⁵ K.W.J.M. Bossaers, *'Van kintsbeen aan'*, 112-119. Voor Hoorn zie: Kooijmans, *Onder regenten*, 39-48, 55-64. Voor Alkmaar zie: M. van der Bijl, 'Familie en factie in de Alkmaarse stedelijke politiek', in: *Van Spaans Beleg tot Bataafse tijd. Alkmaars stedelijk leven in de 17^e en 18^e eeuw* Alkmaarse Historische Reeks IV (1980) 12-28.

⁶ D.J. Roorda, *Partij en Factie. De oproeren van 1672 in de steden van Holland en Zeeland, een krachtmeting tussen partijen en facties* (Groningen 1978).

adellijke levensstijl. Dit was echter geen rechtlijnig proces in de door hem, samen met Van Dijk nader bestudeerde steden Amsterdam en Zierikzee. Sociale mobiliteit bleek ook in de achttiende eeuw nog mogelijk.⁷

Maar de basisgegevens voor dit onderzoek waren door anderen bijeen gebracht en vertoonden hiaten. Roorda vermoedde bovendien dat de diversiteit binnen de Hollandse regentenstand groot was. Daarom deed hij een oproep tot meer systematisch onderzoek naar familieverhoudingen, ambtelijke carrières en financiële situatie van het patriciaat in grote én kleine steden.⁸ De methode van onderzoek die hij voorstond, was de prosopografie, ook wel collectieve biografie genoemd.⁹ Dit behelst het verzamelen van dezelfde gegevens van individuen uit een groep om zo van de groep als geheel iets te kunnen zeggen. Deze methode is in de jaren twintig in Engeland vooral door de historicus Namier ontwikkeld.¹⁰ Roorda's oproep had enig succes: met name uit de door hemzelf opgerichte Werkgroep Elites kwamen enkele studies voort. Bekend zijn de dissertaties over Gouda, Hoorn en Leiden.¹¹

Om te bepalen wie tot de vroedschap behoorden zijn voor enkele steden overzichten beschikbaar.¹² Deze gegevens zijn te controleren en voor de overige

⁷ H. van Dijk en D.J. Roorda, 'Sociale mobiliteit onder regenten van de Republiek', in: *Tijdschrift voor Geschiedenis* 84 (1971) 306-328.

⁸ D.J. Roorda, 'Het Hollandse regentenpatriciaat in de 17^e eeuw', in: G.A.M. Beekelaar e.a. (ed.), *Vaderlands Verleden in Veelvoud* (Den Haag 1975) 232-251.

⁹ D.J. Roorda, 'Prosopografie, een onmogelijke mogelijkheid?', in: *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden* 94 (1979) 282-296.

¹⁰ Met name door zijn studie naar leden van het Britse Lagerhuis werd de methode bekend: L.B. Namier, *The structure of politics at the accession of George III* (Londen 1929). Roorda schreef over Namier: 'Sir Lewis Namier. Een inspirerend en irriterend historicus', in: *Tijdschrift voor Geschiedenis* 75 (1962) 325-347. In Engeland is de prosopografische methode onder meer gebruikt door Lawrence Stone in *The Crisis of the Aristocracy, 1558-1641* (Oxford 1965); hij schreef er ook een artikel over: L. Stone, 'Prosopography', in: *Daedalus. Historical Studies Today* 100 (1971) 46-79.

¹¹ De Jong, *Met goed fatsoen*; Kooijmans, *Onder regenten*; Prak, *Gezeten burgers*.

¹² Alkmaar: zie C.W. Bruinvis, *De Alkmaarsche vroedschap tot 1795* (Alkmaar z.j.); Enkhuizen: Rijksarchief in Noord-Holland (RANH), Collectie Losse Aanwinsten, inv.nr. 105; Edam: ibidem, inv.nr. 104; Medemblik: Archiefdienst Westfriese Gemeenten (AWG), Oud-archief Medemblik, inv.nr. 1231; Purmerend: J.C.N. Raadschelders, 'De regering der stad Purmerend, 1600-1795', ongepubliceerde doctoraalscriptie Rijksuniversiteit Leiden. Een overzicht van de vroedschappen sedert 1675 van de zeven steden zijn opgenomen als bijlage 1 in Bossaers, *Van kintsbeen aan*, 220-236.

steden aan te vullen door middel van de vroedschapsresoluties.¹³ Hierin treffen we ook de overige benoemingen aan, zowel voor lokale als bovenlokale ambten. Van elke persoon kan op basis hiervan het carrièreverloop worden vastgesteld. Verder geven de resoluties enig inzicht in de stedelijke politiek, hoewel door het ontbreken van stemverhoudingen (slechts het genomen besluit werd immers opgetekend) het werkelijke politieke spel verborgen blijft.

Vervolgens kunnen via genealogisch onderzoek verwantschapsrelaties tussen de vroedschapsleden worden vastgesteld. In eerste instantie kan daarbij worden geput uit reeds eerder gepubliceerde genealogieën, hoewel het van belang is om deze gegevens te controleren aan de hand van de archiefbronnen. Met name in oudere genealogieën willen doodgeboren en jonggestorven kinderen nogal eens worden weggelaten, hetgeen uiteraard van invloed is op de demografische bewerking van het materiaal. Helaas zijn de doop-, trouw- en begraafboeken niet voor alle steden even goed bewaard gebleven.¹⁴

Uit notariële archieven en belastingkohieren zijn gegevens over de welstand te halen. Vooral het notarieel archief herbergt een schat aan informatie. Echter, door het grotendeels ontbreken van indexen is het doornemen ervan een tijdrovende klus. Van de belastingkohieren moet met name de personele quotisatie worden genoemd. Deze belasting op welstand uit 1742 geeft niet alleen een schatting van het jaarinkomen, maar ook informatie over het huis, het aantal dienstboden, het bezit van een buitenplaats en van een vervoermiddel. Eveneens een bruikbare bron is de collaterale successie, de belasting op nalatenschappen in de zijlinie.¹⁵ Op basis hiervan kan een analyse worden

¹³ Alkmaar: Regionaal Archief Alkmaar (RAA), Oud-archief Alkmaar, inv.nr. 51-83; Hoorn: AWG, Oud-Archief Hoorn, inv.nr. 150; Enkhuizen: AWG, Oud-archief Enkhuizen, inv.nr. 261-273; Edam: Streekarchief Waterland (SAW), Oud-archief Edam, inv.nr. 65; Monnickendam: SAW, Oud-archief Monnickendam, inv.nr. 4-19; Medemblik: AWG, Oud-archief Medemblik, inv.nr. 36; Purmerend: SAW, Oud-archief Purmerend, inv.nr. 94.

¹⁴ In Monnickendam beginnen de doopboeken pas in 1665, zodat van de oudste vroedschappen geen geboortejaar kon worden vastgesteld en het exacte kindertal niet te bepalen was. In Medemblik en Purmerend zijn de begraafregisters onvolledig, waardoor overlijdensleeftijden en gegevens over jonggestorven kinderen incompleet zijn.

¹⁵ Informatie over de financiële situatie van de regenten bieden met name boedelinventarissen en -scheidingen in het notarieel archief en de kohieren van de Personele Quotisatie uit 1744 (gegevens over alle steden van het Noorderkwartier zijn te vinden in: Gemeente-archief Rotterdam, Oud-archief, inv.nr. 4168) en van de collaterale successie. Over bronnen voor de persoonlijke

gemaakt in hoeverre deze politieke elite samenvalt met de economische en sociale elite. Tot slot kunnen familiearchieven een bron van informatie zijn voor de ideeën en achtergronden van de elite.¹⁶

Regenten in het Noorderkwartier

Hoe was nu de situatie in de steden van het Noorderkwartier in de tweede helft van de zeventiende en de achttiende eeuw? Zoals gezegd was men gewoon om de vroedschappen uit de voornaamste families, de elite, van de stad te recruteren. Meestal waren deze aanzienlijke families van oudsher leveranciers van de stadsbestuurders. Rond 1700 was ruim 60 procent van de nieuwe vroedschapsleden een zoon van een vroedschap, nog eens 20 procent was een schoonzoon. Het aandeel vroedschapszoons nam in de loop van de achttiende eeuw af tot ongeveer 40 procent. In de achttiende eeuw ontstonden in alle steden in meer of mindere mate toenemende problemen om de vacatures in de vroedschap door geschikte kandidaten te laten vervullen. Demografische factoren speelden hierbij een belangrijke rol.¹⁷ Veel oude families stierven in de loop van de achttiende eeuw in mannelijke lijn uit, hoewel de oorzaken van stad tot stad verschilden. Het lage gemiddeld aantal kinderen per vroedschap in Medemblik, gevoegd bij de hoge kindersterfte had tot gevolg dat er gewoonweg te weinig kinderen volwassen werden. In Monnickendam werden weliswaar genoeg kinderen geboren, maar de extreem hoge kindersterfte aldaar had ook als resultaat dat er te weinig overbleven. In Alkmaar en Purmerend was de kinderloosheid onder de vroedschappen aan de hoge kant. Edam ontkwam aan opvolgingsproblemen omdat in de tweede helft van de achttiende eeuw de zittende vroedschapsleden uitzonderlijk hoge leeftijden bereikten, zodat er minder vacatures openstonden. Slechts in Hoorn en Enkhuizen was de situatie minder zorgelijk, omdat daar in voldoende mate zijtakken van oude families voorhanden waren om uit te kiezen.

financiën: Prak, *Gezeten burgers*, 268-273. Zie ook voor het gebruik van de personele quotisatie als bron: K.W.J.M. Bossaers, 'Macht, rijkdom en aanzien. De regenten in het Noorderkwartier in het midden van de 18^e eeuw', in: *Holland* 21 (1989) 54-62.

¹⁶ Helaas bleek het aantal familie-archieven van regentenfamilies in het Noorderkwartier beperkt. Slechts van enkele families uit de drie grote steden zijn familie-archieven bewaard gebleven.

¹⁷ Bossaers, *Van kintsbeen aan*, hoofdstuk IV.

Het resultaat van deze recruteringsproblemen was dat in verschillende steden met name de verboden verwantschappen tussen zwagers en tussen neven steeds vaker werden genegeerd. Ook de gemiddelde leeftijd waarop men intrede in de vroedschap deed, nam af. De onderlinge verwantschap tussen de vroedschapsleden bleek echter niet toe te nemen, omdat er bij gebrek aan eigen kandidaten regelmatig buitenstaanders in de raad moesten worden gekozen. Slechts in Edam en Enkhuizen drongen vrijwel uitsluitend personen in de vroedschap door die aan een van de zittende leden verwant waren. In Alkmaar, Monnickendam en Medemblik kwamen vaker outsiders in de raad. Dit betrof in Alkmaar regelmatig lieden die uit patriciaatsfamilies van andere steden afkomstig waren. Maar in Monnickendam werden met name na 1760 heren gekozen die in het geheel geen banden met de oude families hadden, sommigen zelfs niet eens met de stad. In Medemblik kwamen de meeste nieuwelingen uit de stad zelf, afkomstig uit een lagere sociale categorie: meestal betrof dit neringdoenden uit de burgerij. Hieruit blijkt dat sociale stijging ook in de achttiende eeuw nog mogelijk was. In sommige gevallen kon dit echter tot onderlinge rivaliteit leiden. Illustratief in dit verband is de enorme onenigheid die in Monnickendam in 1766 uitbrak, waar leden van de oude, gevestigde families in opstand kwamen toen enkele nieuwkomers teveel macht in een paar personen trachtten te concentreren. De eerstgenoemde factie werd geleid door mr. Arend van Sanen, wiens voorvaderen al sedert het begin van de Opstand in het stadsbestuur zaten. Zijn voornaamste tegenstanders waren de gebroeders Nahuys, wier vader in 1723 als predikant in Monnickendam was komen wonen.¹⁸

Elite?

Om te bekijken of de politieke elite samenvalt met de sociaal-economische elite moeten we twee vragen beantwoorden: behoorden zij inderdaad tot de rijkste en voornaamste families van de stad en waren er nog andere personen die wel tot de sociale of economische elite behoorden maar die niet in het stadsbestuur werden gekozen? Om met de laatste vraag te beginnen: in elke stad waren wel enkele personen die een vergelijkbare rijkdom bezaten als de politieke elite, maar zij

¹⁸

Beide partijen bestookten elkaar met pamfletten. SAW, Oud-archief Monnickendam, inv.nr. 98. Zie ook: Algemeen Rijksarchief, raadpensionaris Pieter van Bleiswijk, inv.nr. 73.

waren uitgesloten van de ambten doordat zij niet het 'ware gereformeerde geloof' aanhingen. Dit betrof echter meestal slechts enkele personen, bijvoorbeeld een doopsgezinde zeepziedersfamilie in Monnickendam. Alleen in Alkmaar woonde nog een redelijk aantal rijke burgers die niet tot het patriciaat behoorden. In het algemeen betrof dit dus veruit een minderheid en uit diverse bronnen is ook niet gebleken dat er sociale contacten tussen de regentenfamilies en deze personen bestonden.

De eerste vraag is iets moeilijker te beantwoorden. Zeker, in elke stad bestond een groep families die in rijkdom ver boven de rest verheven was. Zij hadden vermogens van (soms ruim) meer dan f 100.000, woonden op stand in rijk gemeubileerde huizen, brachten de zomermaanden door in hun buitens in de Beemster, Schermer, Zijpe of Heerhugowaard en lieten zich bij voorkeur in een koets vervoeren.¹⁹ Dit is bij wijze van spreken de "upper ten", hoewel in kleine steden als Monnickendam, Medemblik en Purmerend het in aantal niet eens tien families betrof!

We zien echter juist in deze kleine steden veel vroedschapsleden die in rijkdom nauwelijks boven de rest van de burgerij uitsteken. De medianen van de vermogens van de vroedschappen in deze plaatsen liggen rond de f 20.000. In Alkmaar en Edam was dit ongeveer het dubbele, maar Hoorn en in mindere mate Enkhuizen kenden veel rijkere vroedschappen: de mediaanwaarde van hun vermogens bedroeg respectievelijk f 140.000 en f 67.000. De regentenfamilies hadden tijdens de bloeiperiode van deze steden in de eerste helft van de zeventiende eeuw grote vermogens opgebouwd en wisten deze door verstandig beheer én door cumulatie als gevolg van vererving in de achttiende eeuw te handhaven.²⁰ De meerderheid van de regenten in de kleine plaatsen bleek dus van een geheel ander kaliber te zijn dan in de grotere plaatsen van het Noorderkwartier. Laat staan wanneer ze worden vergeleken met de collega's in de grote steden in het Zuiderkwartier. Zelfs in een in economisch verval verkerende stad als Gouda beliep het gemiddelde vermogen van de regenten nog altijd zo'n f 70.000.²¹ Helaas zijn vergelijkbare gegevens voor de kleine steden van het Zuiderkwartier niet beschikbaar.

¹⁹ Bossaers, 'Macht, rijkdom en aanzien', passim.

²⁰ Bossaers, *Van kintsbeen aan*, 173, Voor Hoorn: Kooijmans, *Onder regenten*, 98.

²¹ De Jong, *Met goed fatsoen*, 104.

Een vergelijking met Zierikzee is moeilijk omdat daar nu juist de financiële gegevens uiterst summier zijn. Van Dijk en Roorda komen voorzichtig tot de conclusie dat het grootste deel van het patriciaat bestond uit leden van oude families die allang hun schapjes op het droge hadden. De meerderheid van de Zierikzeese vroedschappen werd gevormd door renteniers, daarnaast waren er enkele kooplieden en juristen. Voor het laatste kwart van de achttiende eeuw, als ook in Zierikzee de problemen met de recrutering toenemen, constateren ze vervolgens dat de neergang van de welvaart van de stad ook zijn weerslag had gekregen op de rijkdom van de elite.²² Op basis van de studie van Streng over de bestuurlijke elite van Zwolle doemt het vermoeden op dat de kleine steden van het Noorderkwartier op eenzelfde niveau zaten als de grootste stad van het landgewest Overijssel. Niettegenstaande dat deze in bevolkingsomvang wel driemaal zo groot was. Jammer genoeg vergelijkt Streng zijn resultaten echter uitsluitend met Hoorn, Leiden en Gouda en concludeert dan dat de "Zwolse regent ver af [stond] van de Hollandse regent".²³ Uit de door hem geleverde gegevens blijkt echter dat de meeste Zwolse regenten tussen de tien- en veertigduizend gulden bezaten, hetgeen zeer wel overeenkomt met de kleine steden van het Noorderkwartier.²⁴ Er werden in Zwolle bovendien regelmatig ondernemers aangetroffen in het stadsbestuur, hoewel het grote aandeel van de brouwers er na de zeventiende eeuw was verdwenen. De opbouw van de vermogens week in Zwolle daarentegen sterk af van de Hollandse regentenvermogens: werd in laatstgenoemde steden ruim tweederde van het vermogen belegd in obligaties op de generaliteit of het gewest, in Zwolle ontbraken de overheidsobligaties vrijwel geheel. Overijssel kon door de geringe kredietwaardigheid van het gewest niet door middel van het uitschrijven van leningen in de staatsfinanciering voorzien. De Zwolse elite stak zijn geld dan ook voornamelijk in onroerend goed en in leningen aan particulieren.²⁵

²² H. van Dijk en D.J. Roorda, *Het patriciaat in Zierikzee tijdens de Republiek* (Middelburg 1980) 56, 65-67, 77-78. Deze studie is gebaseerd op het door De Vos samengebrachte materiaal waarin gegevens over de financiën van de vroedschappen vrijwel ontbreken: P. de Vos, *De vroedschap van Zierikzee van de tweede helft der 16de eeuw tot 1795* (Middelburg 1931).

²³ J.C. Streng, 'Stemme in staat'. *De bestuurlijke elite in de stadsrepubliek Zwolle 1579-1795* (Hilversum 1997), 203.

²⁴ J.C. Streng, 'Stemme in staat', 205, 210 en bijlage 11.

²⁵ J.C. Streng, 'Stemme in staat', 190-191, 201-202. Fritschy constateert echter dat

Dat de uit deze vermogens voortkomende jaarlijkse inkomsten ook niet hoog waren, moge duidelijk zijn. Om gegevens over inkomens te achterhalen kunnen we kasboeken gebruiken, maar deze zijn voor het Noorderkwartier nauwelijks voorhanden. Derhalve zal voornamelijk gebruik moeten worden gemaakt van de kohieren van de Personele Quotisatie waarbij eenieder met een jaarinkomen van tenminste *f* 600 werd aangeslagen.²⁶ Dit was een belasting op welstand waarbij een jaarinkomen werd geschat en tevens werd gekeken naar enkele statussymbolen als het woonhuis, personeel, paard en rijtuig en buitenplaatsen. In de kohieren werd ook het beroep van de aangeslagene opgetekend. Het is echter riskant om alleen op de vermelding 'vroedschap' of 'burgemeester' af te gaan zoals De Vries en Van der Woude doen.²⁷ Weliswaar is een groot deel van de regenten op deze manier terug te vinden, maar de overigen staan met een aanduiding als 'rentenier' of gewoon met hun beroep ('koopman', 'reder', 'notaris' e.d.) vermeld. Bovendien vinden we op deze wijze de familieleden van de regenten niet. Het gemiddelde inkomen van de regenten ligt in de drie grote steden van het Noorderkwartier tussen *f* 2500 tot *f* 3000, tegenover *f* 1500 tot *f* 1900 voor de drie kleinste steden. Edam nam met *f* 2200 een tussenpositie in.²⁸

In Monnickendam, Medemblik en Purmerend kunnen veel vroedschappen derhalve wel gerekend worden tot de politieke elite, maar niet tot de sociaal-economische elite. Niet alleen hun rijkdom, maar ook hun levensstijl week nauwelijks af van andere burgers. Deze vroedschapsleden bezaten geen statussymbolen als een buitenplaats of een koets, hun huizen waren niet

in de loop van de achttiende eeuw het verschil in financieel beleid tussen Holland en Overijssel afnam en dat in Overijssel 'de mogelijkheden om in oorlogstijd tegen een lage rente een beroep te doen op de binnenlandse kapitaalmarkt' zich gedurende de eeuw verbeterden. W. Fritschy, 'Geld en oorlog. Financieel beleid in Holland en Overijssel vergeleken met Groot-Brittannië en Oostenrijk (1740-1785)', in: K. Davids e.a. (red.), *De Republiek tussen zee en vasteland* (Leuven/Apeldoorn 1995), 207-225.

²⁶ W.F.H. Oldewelt, 'De beroepsstructuur van de bevolking der Hollandse stamhebbende steden volgens de kohieren van de familiegeden van 1674, 1715 en 1742', in: *Economisch Historisch Jaarboek* 24 (1950) 80-161; 25 (1951) 167-248.

²⁷ J. de Vries en A. van der Woude, *Nederland 1500-1815. De eerste ronde van moderne economische groei* (Amsterdam 1995), 678-686. Zij gaan er bovendien van uit dat er voor enkele steden geen kohieren bestaan, hetgeen voor Alkmaar en Edam in ieder geval onjuist is, ibidem 651.

²⁸ Bossaers, *Van kintsbeen aan*, 181.

overdadig ingericht en zij hadden geen universitaire achtergrond. Zij onderscheidden zich van hun medeburgers uitsluitend doordat zij zitting hadden in de vroedschap. Maar in de ogen van de tijdgenoten bracht dit lidmaatschap van het stadsbestuur toch een bijzondere positie met zich mee, vooral omdat de stadsbestuurders via de Staten van Holland meebeslisten over zaken van landsbelang.²⁹ Er bestond dan ook een groot verschil met de bestuurders van een dorp als Graft, inwonertal weliswaar vergelijkbaar met de kleinste stemhebbende steden, maar in rijkdom en aanzien toch beduidend minder.³⁰

Deze minder vooraanstaande vroedschappen in de kleinste steden waren ook vaak personen die naast hun ambt nog gewoon een beroep als koopman, brouwer, winkelier, apotheker of zelfs smid uitoefenden. Meestal moesten ze ook wel, omdat hun vermogens niet groot genoeg waren om van te rentenieren en het vroedschapsambt niet veel verdiensten met zich meebracht. Juist daarom was men zo geïnteresseerd in die ambten die wél een aardig tractement opleverden, zoals de buitencommissies.

Gecommitteerde Raden van het Noorderkwartier

Van deze buitencommissies werd het lidmaatschap van Gecommitteerde Raden van het Noorderkwartier het meest gewaardeerd. Men hechtte zeer aan het eigen bestuurscollege. Bovendien vonden de vergaderingen eens per veertien dagen, gedurende een dag of twee à drie, plaats in Hoorn in het Statencollege, waardoor men nooit lang van huis was.³¹ De gecommitteerden overnachtten dan in het Statenlogement dat door een eigen conciërge werd beheerd. Ze mochten zelfs familieleden meenemen, die dan tegen betaling ook in het logement konden verblijven.³²

²⁹ In de praktijk bleken sommige kleine steden hierin nauwelijks in staat een eigen koers te varen. In Medemblik werd vrijwel altijd op de agenda van de Staten van Holland (de zg. "Poincten van beschrijvinge") besloten "zich te schikken naar het concert der steden" oftewel met de meerderheid mee te gaan. AWG, Oud-archief Medemblik, inv.nr. 36.

³⁰ A.Th. van Deursen, *Een dorp in de polder. Graft in de zeventiende eeuw* (Amsterdam 1994); G.J. Schutte, *Een Hollandse dorpssamenleving in de late achttiende eeuw. De banne Graft, 170-1810* (Franeker 1989).

³¹ Het Statencollege aan de Rode Steen is nu in gebruik als Westfries Museum, op de gevel zijn nog de wapens van de zeven steden zichtbaar.

³² RANH, Gecommitteerde Raden Noorderkwartier (GRNkw), inv.nrs. 318, 322.

Gecommitteerde Raden hielden zich vooral bezig met het dagelijks bestuur van het kwartier. De bevoegdheden van het college lagen op het terrein van de financiën, kerkelijke zaken, militaire zaken, rechtspraak en waterstaat. De belangrijkste taak was het beheer van de financiën. De inkomsten bestonden uit de collectieve middelen die door collecteurs en gaarders werden geïnd. De verantwoordelijkheid voor de inning lag bij de ontvangers van de gemenelandsmiddelen. In elke stemhebbende stad had een ontvanger, meestal een lid van de vroedschap, een kantoor waar de gelden werden ingezameld en vervolgens werden afgedragen aan het college van Gecommitteerde Raden. De uitgaven die uit deze opbrengsten moesten worden betaald, bestonden voor het grootste deel uit de bijdrage van het Noorderkwartier in de verdediging ter land en ter zee en de kosten van de dijken en zeeweringen in het kwartier. Het toezicht op de waterhuishouding vloeide uit dit laatste voort. Jaarlijks inspecteerden de leden van het college van Gecommitteerde Raden de diverse dijken en de eilanden (inclusief Vlieland, Terschelling en Urk die nog bij Holland hoorden).

De gecommitteerden kregen een tractement van *f* 730 per jaar. Daarnaast ontvingen ze een vacatiegeld voor het bijwonen van de vergaderingen, een reiskostenvergoeding voor zowel de reizen naar de vergaderingen als voor overige reizen, bijvoorbeeld voor genoemde inspecties van de dijken, en een uitkering met nieuwjaar en in mei. Alles bijeengenomen leverde het lidmaatschap van Gecommitteerde Raden per jaar ruim *f* 1700 op, hetgeen voor de minder rijke regenten uit de kleine steden al gauw een verdubbeling van hun inkomen betekende.³³

De leden van Gecommitteerde Raden werden voor twee jaar afgevaardigd door de stadsbesturen van de zeven stemhebbende steden. Na afloop van de termijn werd een ander gekozen. Vaak zien we om en om dezelfde namen op de namenlijst van gecommitteerden.³⁴ Soms is dit terug te leiden op de contracten van correspondentie die in enkele steden bestonden, waarbij de vroedschap was verdeeld in twee kolommen: beurtelings de ene en de andere kolom leverde dan de raadsheer. Vrijwel altijd werden oud-burgemeesters naar Gecommitteerde Raden afgevaardigd. Toch bleek dat niet alle oud-burgemeesters het ambt bekleedden. Binnen de groep oud-burgemeesters

³³ Bossaers, *Van kintsbeen aan*, 68, 182.

³⁴ *ibidem*, bijlage 2, 237-245.

rouleerde het ambt tussen zo'n vier a vijf heren. Daarom kon het geruime tijd duren voordat een vroedschap aan de beurt was voor dit ambt, gemiddeld pas tussen de vijf tot tien jaar na zijn eerste termijn als burgemeester kwam hij in aanmerking voor het ambt.³⁵

Het Noorderkwartier kende ook een eigen Rekenkamer waar toezicht werd gehouden op de financiën van het kwartier. De bijeenkomsten van de rekenmeesters vonden meestal gelijktijdig met de vergaderingen van Gecommitteerde Raden plaats in hetzelfde gebouw. De rekenmeesters werden eveneens uit en door de vroedschappen van de stemhebbende steden afgevaardigd en zaten ook voor een periode van twee jaar. Maar in tegenstelling tot het ambt van gecommitteerde was het rekenmeesterschap een ambt dat vrij vroeg in de carrière van een regent werd bekleed. Meestal waren rekenmeesters dan ook geen oud-burgemeesters.

De uitvoerende werkzaamheden van Gecommitteerde Raden werden vanuit het kantoor in Hoorn geleid door de secretaris. In feite had de secretaris daarmee de dagelijkse leiding van het kwartier in handen. Hij was bovendien als 'commies der Finantie' verantwoordelijk voor de dagelijkse werkzaamheden van de Rekenkamer. Het was dan ook een zeer belangrijke functie. De secretaris werd voor het leven aangesteld in speciale vergaderingen van 'Magistraten en Gedeputeerden' van de stemhebbende steden, waar naast de gecommitteerden ook enkele burgemeesters de steden vertegenwoordigden. Dergelijke vergaderingen werden door Gecommitteerde Raden bij belangrijke kwesties bijeengeroepen. In de achttiende eeuw was de aanstelling van een nieuwe secretaris nog de enige reden waarvoor deze vergadering bijeenkwam.³⁶

Bijna anderhalve eeuw lang ging de functie van secretaris van vader op zoon over in de familie Van Foreest uit Hoorn. Naast dit ambt doorliepen zij ook in het Hoornse stadsbestuur de gewone regentencarrière en waren dus tevens vroedschap en burgemeester. Na de dood van Dirk van Foreest in 1717 kwam aan deze opeenvolging een einde doordat zijn oudste zoon pas vijftien jaar was. De twee volgende secretarissen waren beiden ook (oud-)burgemeester van Hoorn. Op recomandatatie van Willem IV werd in 1748 voor het eerst een niet-Hoornaar gekozen: mr. Jan Mossel van Stralen, pensionaris van Enkhuizen.

³⁵ Bossaers, *Van kintsbeen aan*, 69-70.

³⁶ RANH, GRNkw., inv.nrs. 1-3.

Later werd hij de vertrouwensman van de stadhouder in Hoorn.³⁷ Bij zijn aantreden werd aan de instructie voor de secretaris een artikel toegevoegd, waardoor deze geen andere ambten meer kon bekleden.³⁸ De gekozen moest dus al zijn overige functies neerleggen. Na de dood van Van Stralen kwam weer een lid van de Hoornse regentenfamilies op deze functie, hoewel deze geen lid van de vroedschap was. In 1785 kozen de in meerderheid patriotse magistraten de Enkhuizer secretaris mr. Bernardus Blok tot secretaris van Gecommitteerde Raden. Hij was een overtuigd patriot en moest daardoor eind 1787 vluchten, waarbij hij en passant uit de kas van het college van Gecommitteerde Raden de som van f 70.000 meenam.³⁹ De laatste secretaris van het college was mr. Hendrik van Stralen, afkomstig uit Enkhuizen en tot zijn aanstelling lid van de vroedschap, een zoon van eerdergenoemde mr. Jan Mossel van Stralen.

Centralisatietendensen uit het Zuiderkwartier

Al vanaf het ontstaan van het eigen college van Gecommitteerde Raden in het Noorderkwartier deed het Zuiderkwartier pogingen aan deze, in hun ogen, ongewenste situatie een einde te maken.⁴⁰ Het noorden bleef echter hardnekkig vasthouden aan het eigen bestuurscollege, ondanks het feit dat sedert begin 1575 de dagvaart naar de Staten van Holland weer mogelijk was. Met name in de Westfrieze steden speelde hierbij het aloude onafhankelijksgemoel, nog teruggrijpend op de middeleeuwse 'Friese vrijheid', een belangrijke rol.⁴¹ Bovendien vreesde men te grote overheersing van het Zuiderkwartier, waar alle belangrijke steden waren gelegen. Al in de eerste briefwisseling hierover werd gepleit voor het voortbestaan van een afzonderlijk bestuur om onenigheid en wantrouwen tussen de steden te voorkomen. In 1579 besloot Willem van Oranje tot een compromis waarbij de Staten van Holland in de oude vorm zouden

³⁷ Kooijmans, *Onder regenten*, 77.

³⁸ RANH, GRNkw., inv.nr. 3, 4-6-1748.

³⁹ Hij verklaarde later dat hij dit had gedaan als genoegdoening voor de afzetting uit een ambt dat normaliter voor het leven gold. Bij zijn terugkeer in 1795 betaalde hij het resterende bedrag terug, waarna hij voor de verbeurdverklaring van zijn goederen schadeloos werd gesteld. Zie voor zijn levensverhaal: H.W. Saaltink, 'Bernardus Blok, een rebelse regent', in: *Holland* 19 (1987) 233-245.

⁴⁰ Bossaers, *Van kintsbeen aan*, 64-67, 74-82.

⁴¹ Zie: R.P. de Graaf, *Oorlog om Holland 1000-1375* (Hilversum 1996), hoofdstuk VI: 'De Westfrieze guerilla 1133-1297', 210-249.

blijven voortbestaan en de besluiten voor beide kwartieren zouden gelden. Maar het dagelijks bestuur in beide kwartieren zou afzonderlijk door een apart college worden uitgeoefend.⁴² In 1584 werd de eigen identiteit van het Noorderkwartier nog eens bevestigd door het besluit voortaan te spreken van de Staten van Holland en West-Friesland. Ook de oprichting van een eigen munt in West-Friesland in 1586 was een uiting van het onafhankelijkheidsstreven.

In tegenstelling tot het college van Gecommitteerde Raden van het Zuiderkwartier, in de loop van de tijd uitgegroeid tot een zeer machtig orgaan dat grote invloed had op de vergaderingen van de Staten van Holland, stelde het college in het Noorderkwartier niet zoveel voor.⁴³ Overleg tussen beide colleges vond vrijwel nooit plaats. Een en ander sterkte het gevoel van achterstelling in het Noorderkwartier en voedde de angst dat ze hun onafhankelijkheid zouden moeten inleveren. Doordat ze met z'n zevenen altijd in de minderheid waren, konden besluiten soms tegen de zin van het Noorderkwartier worden doorgevoerd. Een eventueel besluit tot opheffing van het eigen college zou op deze wijze ook kunnen worden doorgedrukt. Verschillende malen heeft het Zuiderkwartier inderdaad geprobeerd een einde te maken aan het zelfbestuur van het Noorderkwartier, vrijwel altijd op grond van de slechte financiële positie van het noorden.

In de tweede helft van de zeventiende eeuw verslechterde de economische situatie in het Noorderkwartier snel. In de zestiende eeuw had het noorden meegeprofiteerd van de economische bloei. Vooral handel en scheepvaart in de havensteden van het Noorderkwartier droegen hieraan bij. Ook de agrarische sector, vanouds gericht op zuivelproducten voor zowel de steden als voor de export, maakte goede tijden door. Maar na de grote economische expansie in de eerste helft van de zeventiende eeuw keerde rond 1650 het tij. De handel omvatte, als gevolg van de nabijheid van de belangrijke haven van Amsterdam, slechts een klein assortiment producten; vooral hout en zout werden in de havens van het Noorderkwartier aangevoerd. Deze geringe verscheidenheid maakte de handel kwetsbaar. Na 1650 stagneerden handel en scheepvaart en de vele oorlogen in het laatste kwart van de eeuw deden geen goed. Ook de visserij

⁴² RANH, GRNkw., inv.nr. 329.

⁴³ A.J.C.M. Gabriëls, 'De Edel Mogende Heeren Gecommitteerde Raaden van de Staaten van Holland en Westvriesland 1747-1795. Aspecten van een buitencommissie op gewestelijk niveau.', in: *Tijdschrift voor Geschiedenis* 94 (1981) 527-564.

had hieronder te lijden. De landbouw kwam in deze periode in een langdurige crisis terecht die werd versterkt door de stagnerende bevolkingsgroei. De snelle bevolkingstoename in de eerste helft van de eeuw verkeerde in de tweede helft in het tegendeel. De daling hield tot in de Franse tijd aan. Daarbij werd het Noorderkwartier ook nog getroffen door enkele rampen. Een grote overstroming in 1675 bracht veel schade toe aan de dijken en leidde tot waardedaling van de landerijen. In de achttiende eeuw kreeg het kwartier tot driemaal toe te maken met de veepest. Vooral de epidemie in de periode 1744-1754 was zwaar: tweederde van het rundvee ging dood. En rond 1730 bleek de paalworm grote schade aan de zeeweringen en dijken te hebben aangebracht, waardoor kostbare herstelwerkzaamheden noodzakelijk waren.

De situatie in het Noorderkwartier was dus verre van rooskleurig en dat had directe gevolgen voor de financiën. De opbrengst van de belastingen liep sterk terug en er ontstond grote achterstand in de inning. Hierdoor kwam het Noorderkwartier in de problemen wat betreft het nakomen van de financiële verplichtingen. In 1616 hadden de gewesten een verdeelsleutel voor de gezamenlijke lasten vastgesteld, waarbij het aandeel van Holland was bepaald op 57,7 procent.⁴⁴ Het op te brengen bedrag werd binnen het gewest verdeeld over de beide kwartieren; sedert 1668 was dit een vaste verdeling waarbij het aandeel van het Noorderkwartier werd gesteld op 18¼ procent. Tevens werd toen besloten dat de kwartieren elkaar weliswaar over en weer inzage in de financiën zouden geven, maar dat ze het andere kwartier geen verantwoording schuldig zouden zijn.⁴⁵

Dit besluit leidde in de daaropvolgende decennia tot grote onenigheid. Telkenmale diende het Noorderkwartier als gevolg van de erbarmelijke financiële toestand verzoeken tot verlichting van de betalingsverplichting in, waarop het Zuiderkwartier inzage in de boekhouding eiste. Dit was inderdaad conform de gemaakte afspraken, maar omdat het Zuiderkwartier daartegenover weigerde inzage te geven in de eigen administratie voelde het Noorderkwartier

⁴⁴ J.M.F. Fritschy, *De patriotten en de financiën van de Bataafse Republiek. Hollands krediet en de smalle marges voor een nieuw beleid (1795-1801)* ('s-Gravenhage 1988) 32-33. Zie ook: H.L. Zwitzer, 'Het quotenstelsel onder de Republiek der Verenigde Nederlanden alsmede enkele beschouwingen over de generale petitie, de staat van oorlog en de repartitie', in: *Mededelingen van de Sectie Militaire Geschiedenis Landmachtstaf 5* (1982) 5-58.

⁴⁵ Resoluties Staten van Holland, 21-7-1668.

zich in haar onafhankelijkheid aangetast. De zeven steden konden vervolgens de zaak op de spits drijven door niet in te stemmen met de staat van oorlog. De steden van het Zuiderkwartier, Amsterdam voorop, zagen weinig heil in het overnemen van de achterstallige betalingen van het Noorderkwartier en drongen aan op verbetering van het financieel beheer. Amsterdam was zelfs van mening dat dit alleen mogelijk zou zijn als de scheiding tussen de beide kwartieren zou worden opgeheven. Maar de andere grote steden vonden dat een stap te ver, hoewel ze wel van mening waren dat het Noorderkwartier alleen in huishoudelijke zaken soeverein was.⁴⁶ Uiteindelijk leidde de onenigheid in 1723 tot een compromis waarbij het Noorderkwartier beloofde orde op zaken te stellen en het Zuiderkwartier bijsprong in de achterstallige betalingen. Opnieuw beloofden de kwartieren inzage in elkaars administraties.

Veel kwam er van de voorgenomen verbeteringen niet terecht. De schade door de paalworm veroorzaakte een nieuwe financiële catastrofe en herhaling van zetten. Het Zuiderkwartier speelde eerst hoog op, maar haalde uit angst voor een overstromingsramp bakzeil. In het volgende decennium brak opnieuw de veepest uit. De kas van het Noorderkwartier raakte weer leeg en het Zuiderkwartier verstrekke weer een lening. Door de nieuwe oorlogssituatie en de omwenteling van 1747 werd een definitieve oplossing van de financiële problemen dringend noodzakelijk. In 1750 bracht een speciaal ingestelde commissie rapport uit met daarin voorstellen om te komen tot samenvoeging van de beide rekenkamers tot een gezamenlijke rekenkamer voor beide kwartieren. De vaste quote voor het Noorderkwartier zou worden afgeschaft, voortaan zou in overleg jaarlijks de staat van oorlog naar draagkracht over de beide kwartieren worden verdeeld. De meeste steden van het Noorderkwartier legden zich morrend bij de plannen neer, alleen Enkhuizen bleef zich tot de laatste snik hardnekkig verzetten tegen deze aantasting van de privileges van het Noorderkwartier. De voorstellen werden aangenomen, maar er werd wel bedongen dat er geen verdere afbreuk aan de onafhankelijkheid van het Noorderkwartier zou plaatsvinden.

⁴⁶

Zie ook: J. Aalbers, *De Republiek en de vrede van Europa. De buitenlandse politiek van de Republiek der Verenigde Nederlanden na de vrede van Utrecht (1713), voornamelijk gedurende de jaren 1720-1733. I: Achtergronden en algemene aspecten* (Groningen 1980).

Met ingang van 1 mei 1752 werd de Provinciale Rekenkamer van Holland en West-Friesland ingesteld. Er waren negen leden: één uit de Ridderschap, vijf uit het Zuiderkwartier en drie uit het Noorderkwartier. De resultaten van de reorganisatie vielen echter tegen. Er bleek wel enige verbetering te zijn, maar in de praktijk nam ieder kwartier zelf de uitvoering van het beleid ter hand en viel de controle op elkaars financiële huishouding tegen. De problemen van het Noorderkwartier met het voldoen van de vastgestelde betalingen bleven bestaan en telkenmale moest het Zuiderkwartier bijspringen met een lening. In dat opzicht week het Noorderkwartier dus niet veel af van de overige gewesten die, omdat de belastingopbrengst achterbleef, eveneens regelmatig problemen hadden met het opbrengen van de quote en waarbij Holland dan een lening verstrekke.⁴⁷

Tot besluit

Het Noorderkwartier van Holland nam binnen het gewest een bijzondere positie in. De economische en demografische ontwikkeling stak vanaf het midden van de zeventiende eeuw schril af bij het zuiden. Dit resulteerde in aanhoudende problemen met het opbrengen van de betalingsverplichtingen. Het zuidelijk deel moest het noorden dan ook evenzeer ondersteunen als de overige gewesten. Ook in bestuurlijk opzicht kende het Noorderkwartier een uitzonderingspositie door de grote mate van zelfbestuur. De elites in de zeven stemhebbende steden waren van een heel ander niveau dan in de grote steden in het zuiden. Waar de drie grootste steden Alkmaar, Hoorn en Enkhuizen nog enigszins overeenkomsten vertoonden met het gangbare beeld van de regentenstand, de stadsbestuurders in de kleine steden lieten een afwijkend patroon zien. Het vermoeden van Roorda dat er een grote diversiteit onder de Hollandse regenten zou bestaan, werd bevestigd. Het is eigenlijk niet meer mogelijk om het begrip regent zonder verdere verduidelijking te gebruiken.

De regenten van het Noorderkwartier hielden krampachtig vast aan hun onafhankelijkheid. De zeven steden die in andere opzichten nog weleens met elkaar overhoop lagen, sloten onmiddellijk de rijen zodra deze onafhankelijkheid

⁴⁷

Fritschy, *De patriotten*, 158-159. Zie ook: De Vries en Van der Woude, *Nederland 1500-1815*, 128-129.

in het geding kwam.⁴⁸ Hoewel ze nimmer een meerderheid in de Staten van Holland konden vormen, konden ze toch druk uitoefenen door te weigeren accoord te gaan met zaken waarvoor eenparigheid van stemmen nodig was. Ze konden daardoor lange tijd voorkomen dat het Zuiderkwartier grotere invloed kreeg op de financiële administratie. Met de val van de Republiek kwam er een einde aan de aparte status van het Noorderkwartier. In de Franse tijd werd Holland enkele malen bestuurlijk opnieuw ingedeeld. In 1798 leidde dit andermaal tot scheiding, maar deze werd in 1801 weer ongedaan gemaakt. In 1807 werd opnieuw een grens getrokken tussen de departementen Amstelland en Maasland. Deze grens die nu echter veel zuidelijker lag, is daarna vrijwel niet meer gewijzigd. Na 1814 bestond er formeel weer één provincie Holland, maar in feite bleef er een bestuurlijke tweedeling bestaan met twee gouverneurs en twee colleges van Gedeputeerde Staten. Uiteindelijk vormde deze deling de opmaat naar de definitieve scheiding van de provincies Noord- en Zuid-Holland in 1840.

⁴⁸

Verg.: D. Aten, *'Als het gewelt comt...'. Politiek en economie in Holland benoorden het IJ, 1500-1800* (Hilversum 1995).